Prof. dr hab. Ewa Komorowska
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytetu Szczecińskiego

Szczecin, 24 stycznia 2024 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej **Magister Elżbiety Benkowskiej**
pt. *Kibolski folklor. Analiza wybranych tekstów kibiców klubów piłkarskich: Arka Gdynia, Lechia Gdańsk, Crvena zvezda i Partyzan*, Gdańsk 2023, ss. 257

Rozprawa doktorska pt. *Kibolski folklor. Analiza wybranych tekstów kibiców klubów piłkarskich: Arka Gdynia, Lechia Gdańsk, Crvena zvezda i Partyzan* napisana została przez Panią mgr Elżbietę Benkowską pod kierunkiem naukowym Pani prof. dr hab. Krystyny Szcześniak.

Obiektem analizy jest tu „kibolski folklor", zaś opierając się na tekstach kibiców czterech drużyn futbolowych, swym zasięgiem tematycznym wkracza ona w językowy i kulturowy świat piłki nożnej polskiej i serbskiej. Autorka dąży przy tym do rozstrzygnięcia podstawowej kwestii / pragnie przy okazji rozstrzygnąć kwestię fundamentalną: czy przyśpiewki kibiców futbolowych wybranych klubów piłkarskich można uznać za teksty folklorystyczne?

Zastanawiając się nad przyjęciem określonej metodologii opisu, Pani mgr Elżbieta Benkowska decyduje się ostatecznie – i to najzupełniej słusznie – na opis zgodnie z jedną, nie zaś dwiema wykorzystywanymi równolegle metodologiami. Jej wybór obejmuje metodologię językowego obraz świata według definicji Jerzego Bartmińskiego. Wybór tej metodologii jest moim zdaniem właściwy. Analiza materiału z punktu widzenia metodologii pragmalingwistycznej – której wykorzystanie Doktorantka również brała pod uwagę – z uwzględnieniem przy tym teorii aktów mowy w kontekście lingwistycznego opisu przyśpiewek, stawiałaby inne pytania i generowała odmienne podejście do analizowanego materiału. Oczywiście proponowany typ analizy byłby możliwy i mógłby stać się podstawą opisu zebranego materiału ale zapewne w innej monografii. A zatem doktorantka przyjmuje metodologię opisu językowego obraz świata w zgodzie z teorią Jerzego Bartmińskiego, gdyż

pozwala ona – jak konstatuje Autorka – „zbadać nie tylko nadawców i odbiorców komunikatu, czy też sytuację komunikacyjną, lecz także wyrażany poprzez teksty sposób pojmowania świata, grupowe myślenie, wewnątrzgrupowe wartości czy hierarchię, a to zaś stanowi elementarne funkcje tekstów folkloru". (s. 8)

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska składa się ze wstępu, czterech rozdziałów merytorycznych, podsumowania, spisu ilustracji, kolaży, zdjęć, tabel, bibliografii, streszczenia w języku angielskim oraz dwóch aneksów. Pierwszy z aneksów zawiera zapis przyśpiewek kibiców czterech omawianych klubów, drugi zaś – stanowi słowniczek terminów kibicowskich, wprowadzony osobno dla gwary kibiców klubów polskich i dla gwary kibiców klubów serbskich. Na marginesie - nasuwa mi się tu drobna sugestia – proponowałabym mianowicie spis ilustracji, kolaży, zdjęć i tabel umieścić po bibliografii, a nie przed nią. W następnej kolejności znalazłby się abstrakt, a dopiero na końcu rozprawy oba aneksy. Warto byłoby również (ale to drobiazg natury technicznej) tak zapisać tytuły podrozdziału pierwszego (1.5) oraz rozdziałów drugiego i czwartego, by nie zachodziły one na linie, gdzie są strony. Jest to przy tym jedynie sugestia istotna, gdy rozprawa będzie przygotowywana do druku, bo – jestem przekonana – warto wziąć to pod uwagę.

Wstęp (7-14) zawiera wprowadzenie do zagadnienia poprzez wyznaczenie celu badań, określenie materiału badawczego, przyjętych metod opisu oraz zarys struktury pracy. Część jego przeznaczono na prześledzenie literatury zagadnienia zarówno w badaniach lingwistów polskich, jak i serbskich. Mimo że symbole i teksty polskich kibiców piłkarskich są obiektem zainteresowania naukowego już od 1972 roku, to przecież temat nadal wydaje się otwarty. Pojawiały się prace lingwistyczne, ujmujące zagadnienie z uwagi na zawarte w symbolach flag aspekty kulturowe, historyczne, religijne itd. czy prezentujące różnego typu słownictwo wykorzystywane w tekstach przyśpiewek, w tym wulgaryzmy, oraz słownictwo religijne, sporządzano analizy o charakterze socjo- czy etnolingwistycznym, itd. W swym przeglądzie literatury Autorka przypomniała również opracowania interdyscyplinarne na ten temat, w których dominują aspekty społeczne, kulturowe i psychologiczne. Po omówieniu literatury, Elżbieta Benkowska stwierdza, że najczęściej analiza przyśpiewek prowadzona bywa w ujęciu kulturowym, społecznym czy też psychologicznym, mniej jest natomiast prac skoncentrowanych na języku przyśpiewek kibiców określonych klubów futbolowych. Jest to niewątpliwie prawda, a zatem przygotowana rozprawa doktorska ma niebagatelne znaczenie dla poszerzenia kręgów tematycznych opisu lingwistycznego i stanowi – mam nadzieję - wstęp do dalszych analiz językowych tekstów kibiców.

Materiał badawczy rozważań stanowią teksty przyśpiewek zebranych i spisanych przez miłośników i zagorzałych fanów futbolu w kibicowskich śpiewnikach na właściwych stronach internetowych: https://www.oaza.rs/sport/delije/av/pesme.htm, www.partizan.net/pesme, www.arkowcy.pl, www.lechia.net. Zgromadzone w śpiewnikach teksty kibiców – jak pisze Elżbieta Benkowska –

> „ [...] nie stanowią materiału zebranego w określonym przedziale czasowym, nie są nawet datowane (czas ich powstania trudno określić), aczkolwiek czasem da się to wywnioskować z ich treści. Przyśpiewki, choć odzwierciedlają lata działalności badanych grup kibiców, stanowią jedynie namiastkę tego, co śpiewano i śpiewa się wciąż na trybunach" (s. 7).

Autorka, z uwagi na nieregularność pojawiania się wideo-relacji z dopingu na meczach, materiały wideo w swojej analizie traktuje wyłącznie pomocniczo.

I tu kolejna drobna sugestia: ze wstępu usunęłabym podstawowe informacje techniczne, które dla lingwistów są oczywiste, jak chociażby czcionka, wielkość czcionki, odległości między liniami czy też kształt (wygląd) zapisów harwardzkich itd. Mamy przecież do czynienia z monografią naukową, a zatem przytoczone informacje wydają się zbędne i stanowią, w ujęciu czysto pragmalingwistym, wiedzę presupozycyjną w procesie odczytywania tekstu. Ograniczyłabym się zatem do informacji istotnych dla pełnego odbioru tej konkretnie monografii, czyli do informacji o zawartości przypisów, które w dużym stopniu uzupełniają merytoryczną część pracy. Naturalnie podziękowania są – jak najbardziej – pięknym gestem w stosunku do osób, które służyły Autorce pomocą i okazały Jej życzliwość.

Pierwszy rozdział (15-25) zatytułowany *Problem ze zdefiniowaniem folkloru*, stanowi podstawę teoretyczną analizy przeprowadzonej w dalszej części rozprawy. Rozdział ten składa się z pięciu podrozdziałów, w czterech pierwszych (2.1.-2.4.) przedstawione zostały rozważania nad definiowaniem terminu *folklor* w perspektywie chronologicznej. W podrozdziale pierwszym (2.1) Doktorantka przedstawia okoliczności powstania pojęcia *folklor*, wpływ romantyzmu na jego postrzeganie, a także znaczenia tego słowa przed II wojną światową. Przy okazji podkreśla niejednoznaczne interpretacje terminu w polskiej i serbskiej literaturze naukowej. Rozważania kieruje więc na przekazanie ogólnych tendencji w omawianym zakresie, zwracając szczególną uwagę na te spośród nich, które dotyczą subkultury kibiców piłkarskich. Analizie tematycznej poddaje Pani Elżbieta Benkowska zbadanie funkcjonowania rozumienia *folkloru* w polskiej literaturze naukowej i wśród polskich

badaczy, jednakże, ze względu na szerszy przedmiot badań, wzbogaca omówienie również o perspektywę naukowców serbskich.

W podrozdziale drugim (2.2.) Doktorantka omawia wpływ ustroju socjalistycznego na postrzeganie ludu i jego twórczości, pojawienie się pojęcia *folkloryzmu*, a także określa początkowy etap procesu oddzielania terminu *folklor* od dziedzictwa ludności wiejskiej. Trzeci (2.3.) podrozdział Autorka rozprawy poświęca zarysowaniu wpływu transformacji ustrojowej w Polsce i wojny na Bałkanach na postrzeganie omawianego terminu, a także dostrzegane w tym okresie zainteresowanie folklorystów (w obu tych regionach) twórczością kibiców. W czwartym podrozdziale (2.4.) przedstawia natomiast oddziaływanie Internetu oraz *cyberkultury* na obszar i przedmiot badań folklorystycznych. Ostatni podrozdział (2.5.) stanowi podsumowanie i wnioski wynikające z konfrontacji przedstawionych wcześniej definicji *folkloru*, a także – co wydaje się szczególnie cenne – Elżbieta Benkowska proponuje dla potrzeb materiału badawczego własną definicję terminu *folklor*, która brzmi jak następuje:

> „[...] *folklor* rozumiem jako symboliczną, artystyczną formę komunikacji w określonej grupie, w określonym czasie, przeznaczoną do określonych celów, która może przejawiać się zarówno w formie ustnej i pisemnej, wizualnej, audiowizualnej, choreograficznej, tanecznej lub innej, służącej odzwierciedleniu grupowego myślenia, sposobu pojmowania świata, wyznawanych wartości czy określonej hierarchii" (s. 14).

Doktorantka uznaje analizowane teksty przyśpiewek kibiców wybranych klubów piłkarskich (Arka Gdynia, Lechia Gdańsk, Crvena zvezda i Partizana) za teksty folkloru. Podkreśla przy tym istotne cechy tekstów, a konkretnie / zwłaszcza ich symboliczność, artystyczną formę, budowanie tożsamości zbiorowej, odzwierciedlanie sposobu grupowego myślenia, wyznawania wspólnych wartości, określonej hierarchii itd. Zaproponowana przez Elżbietę Benkowską definicja *folkloru* wskazuje na autentyczną dojrzałość naukową Doktorantki i wnikliwe zrozumienie przedmiotu badań.

Kolejne dwa rozdziały doskonale wprowadzają w zagadnienie poprzez ukazanie kontekstu społeczno-historycznego, stanowiącego podstawę do właściwego rozumienia analizowanych przyśpiewek, a także zmian i wpływów, którym podlegają kibice, a które kształtują treść i charakter przyśpiewek.

W rozdziale drugim (29-60) Elżbieta Benkowska kreśli historię rozwoju piłki nożnej w Belgradzie, Gdańsku i Gdyni oraz omawianych klubów piłkarskich. Analizie poddano w nim nazwy, barwy klubowe, herby i przedstawiono stadiony, na których piłkarze zwykle rozgrywają

mecze (u siebie). Każdemu z klubów Doktorantka poświęciła odrębny podrozdział (Arce 2.1., Lechii 2.2., Crvenej zvezdzie 2.4., Partizanovi 2.5.), w którym omawia okoliczności wyboru i etymologię nazwy (w wypadku klubów polskich również historię zmian), przedstawia ich największe sukcesy, historię stadionów, genezę herbów oraz klubowych barw. Inny charakter przybiera natomiast podrozdział 2.3., w którym doktorantka przedstawia dzieje piłki nożnej w Belgradzie – od momentu przywiezienia pierwszej piłki do powstania w 1945 roku Crvenej zvezdy i Partizana– co wiąże się ze wspólnym kontekstem historycznym dla obu uwzględnianych w monografii klubów serbskich. W ostatnim podrozdziale (2.6.) Elżbieta Benkowska prowadzi analizę porównawczą nazw klubów: *Arka Gdynia*, *Lechia Gdańsk*, *Crvena zvezda* i *Partizan*, sygnalizując podobieństwa i różnice między nimi. Rozdział ma charakter merytoryczny, opis jest szczegółowy, logiczny, a całość - niezwykle interesująca. Doktorantce udało się bowiem dotrzeć do wielu niedostępnych źródeł i dzięki temu zgromadzić niezwykle bogate i zróżnicowane materiały o każdej z drużyn piłkarskich. Dodatkową wartość rozdziału stanowią liczne fotografie, fragmenty artykułów prasowych, zdjęcia symboli klubowych, które zostały włączone / załączone do tekstu i stanowią nader cenną dokumentacje czasów i wydarzeń.

Celem rozdziału trzeciego (64-121) jest przedstawienie kontekstu niezbędnego do zrozumienia poddanego analizie materiału empirycznego. W pierwszych czterech podrozdziałach (3.1.-3.4.) Doktorantka przedstawia wykonawców przyśpiewek, czyli kibiców Arki Gdynia, Lechii Gdańsk, Crvenej zvezdy i Partizana. Omawia tu w pierwszym rzędzie zagadnienia dotyczące ich organizacji w grupy i podgrupy, charakteryzuje kibiców poszczególnych klubów, najbardziej znanych fanów tych ostatnich, ich zaangażowanie polityczne, wskazując przy tym zarówno na występującą w prezentowanym środowisku przestępczość i przemoc fizyczną, przy równoczesnej działalności dobroczynnej.

W kolejnych podrozdziałach (3.5.-3.9.), Doktorantka omawia używane przez kibiców słownictwo, przedstawia miejsca i okoliczności wykonywania przyśpiewek, czyli trybuny, na których prowadzony jest zorganizowany doping kibiców. Zwraca uwagę na formy dopingu oraz ich poszczególne elementy, wskazuje również na inne formy kibicowskiej twórczości obserwowane na stadionach, lecz niezwiązane bezpośrednio z wykonywaniem przyśpiewek. Następny podrozdział (3.10.) zawiera opis meczów derbowych w Trójmieście i Belgradzie, które od lat są miejscami bezpośrednich starć wrogich sobie klubów piłkarskich Arki Gdynia z Lechią Gdańsk oraz Crvenej zvezdy i Partizana. W kolejnym podrozdziale (3.11.) Badaczka opisuje wyjazdy kibiców na mecze gościnne, na których prowadzą doping na obcych dla siebie stadionach. W ostatnim podrozdziale przedstawia wydawnictwa muzyczne z piosenkami

o omawianych klubach, które ukazywały się na przestrzeni minionych lat. W zakończeniu tej części pracy Elżbieta Benkowska dokonuje krótkiego podsumowania przedstawionego wcześniej materiału. W rozdziale merytorycznie cenne są również wprowadzone doń informacje o etymologii leksemów *kibic* i *navijači* i rozumienia ich znaczenia przez współczesnych użytkowników języka. Rozdział jest bardzo dobry, wartościowy pod względem merytorycznym. Walory rozdziału podnoszą zamieszczone w nim fotografie, przedstawiające, zawodników, kibiców drużyn, stadiony, trybuny i wydarzenia, towarzyszące meczom. Rozdział ten o charakterze językowo-kulturowym dostarcza, dzięki zamieszczonym fotografiom, historyczną dokumentację analizowanych polskich i serbskich klubów piłkarskich.

Kolejny rozdział analityczny *Językowy obraz świata kibiców na podstawie analizy wybranych przyśpiewek kibiców Arki Gdynia, Lechii Gdańsk, Crvenej zvezdy i Partizana* zawiera analizę lingwistyczną wybranych przyśpiewek kibiców z punktu widzenia kryteriów wymaganych w przypadku tekstów folkloru. Rozdział ten składa się aż z dziewięciu podrozdziałów W pierwszym z nich (4.1.) doktorantka omówiła źródła materiału badawczego, na który składają się śpiewniki kibiców. Następny podrozdział (4.2.) określa i precyzuje wybraną metodologię badawczą, czyli językowy obraz świata i jego odniesienia do przedmiotu opisu. Autorka podkreśla również, że:

> „Przyśpiewki spisane przez kibiców **zamieszczam w oryginalnym zapisie, który bywa niechlujny, pozbawiony znaków diakrytycznych** (w obu serbskich śpiewnikach, ale też czasem w polskich), często **zawiera błędy ortograficzne lub edytorskie** – przez to jednak stanowi równie ważny materiał badawczy, co sama treść przyśpiewek". (s. 126)

Kolejne podrozdziały (4.3.-4.9) koncentrują się na lingwistycznej analizie przyśpiewek uporządkowanych według konkretnych obrazów językowych: językowego autoportretu kibiców (4.3-4.3.3), językowego obrazu ukochanego klubu (4.4-.4.4.3), językowego obrazu klubowych barw (4.5), językowego obrazu stadionu i atrybutów kibica (4.6), językowego obrazu wrogiego klubu, jego kibiców i przemocy wobec nich (4.7), językowego obrazu seksu (4.8) oraz językowego obrazu alkoholu i narkotyków (4.9).

Na podkreślenie zasługują tu szczególnie podsumowania, zamieszczane na końcu rozdziałów i zakończenie rozprawy, zawierające merytoryczne podsumowanie wniosków wynikających z dokonanych analiz porównawczych.

I na koniec słów kilka podsumowania.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska ma charakter nie tylko językoznawczy, ale - co bardzo ważne - interdyscyplinarny. Z jednej strony Autorka w sposób niezwykle rzetelny i drobiazgowy, rzec by można - dokumentalny przedstawia informacje o warunkach organizowania klubów, o ich historii w kontekście przemian społeczno-kulturowych w Polsce i Serbii, używanych przez nie symboli, znaków, barw klubowych, charakterystyki kibiców obydwu drużyn itd., równocześnie odpowiadając na pytania, dotyczące etymologii słownictwa, typowego dla omawianej sfery działań, z drugiej zaś strony prowadzi wysoce merytoryczną analizę tekstów przyśpiewek, tworzonych na potrzeby poszczególnych klubów i wydarzeń meczowych. Niezwykle cenne są umiejętności doktorantki znajdujące przejaw w logicznym, konsekwentnym i zwięzłym opisie kolejnych zagadnień badawczych. Wartość pracy, o czym już niejednokrotnie wspominałam, podnoszą zamieszczone w niej ilustracje, artykuły prasowe, dokumentacja wydarzeń klubowych, co zresztą podkreśla interdyscyplinarny charakter całości.

Niekwestionowaną wartością są również dwa starannie przygotowane i dołączone do rozprawy aneksy, zawierające zapis przyśpiewek kibiców z czterech omawianych klubów oraz słowniczek terminów używanych przez kibiców. Na podkreślenie zasługuje ponadto bogata i dobrze opracowana bibliografia.

Praca napisana została pięknym, precyzyjnym, naukowym stylem języka polskiego. Oczywiście wnikliwy czytelnik mógłby doszukać się w niej drobnych usterek technicznych (wymieniłam je na początku recenzji) czy językowych w rodzaju literówek, niekiedy zbędnych kropek w tytułach rozdziałów, niewielkich przejęzyczeń, końcówek użytych omyłkowo, ale te drobne usterki w najmniejszym stopniu nie obniżają merytorycznej wartości monografii.

Rozprawa doktorska mgr Elżbiety Benkowskiej wnosi bowiem znaczny wkład w badania lingwistyczne nad tekstami przyśpiewek kibiców sportowych i otwiera dalsze perspektywy dla badań w tym zakresie.

Zatem biorąc pod uwagę wysoką wartość merytoryczną przedstawionej rozprawy doktorskiej i wykazane przez Autorkę umiejętności w zakresie własnych przemyśleń i ich formułowania, a także precyzję i dokładność opisu lingwistycznego, stwierdzam, że monografia *Kibolski folklor. Analiza wybranych tekstów kibiców klubów piłkarskich: Arka Gdynia, Lechia Gdańsk, Crvena zvezda i Partyzan* (Gdańsk 2023), **spełnia wszelkie warunki** określone w art.13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki, zaś stanowiąc oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej, jaką jest językoznawstwo oraz

potwierdza umiejętność samodzielnego prowadzenia przez **mgr Elżbietę Benkowską** pracy naukowej.

Wnioskuję zatem o dopuszczenie Pani mgr Elżbiety Benkowskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Wnoszę również o wyróżnienie rozprawy i skierowanie jej do druku.

E. Komorowska